

МЕДІАЦІЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

MEDIATION IN CIVIL PROCEEDINGS

Жушман М.В., к.ю.н.,

доцент кафедри цивільного процесу,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Острогляд Д.А., студент II курсу

Інститут підготовки кадрів для органів юстиції України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Чернявська Д.С., студентка III курсу

Інститут підготовки кадрів для органів юстиції України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Целиковська О.А., студентка III курсу

Інститут підготовки кадрів для органів юстиції України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних проблем сучасного цивільного процесу, а саме дослідженню особливостей та перспектив запровадження медіаційної процедури в цивільному судочинстві. У науковій праці зроблено акцент на тому, що наразі законодавством України процедура медіації є недостатньо врегульованою, проте практика вирішення конфліктів (спорів) шляхом медіації поступово збільшується. У статті проаналізовано законодавчі та доктринальні підходи до розуміння поняття «медіація», проаналізовано положення Закону «Про медіацію», визначені переваги та недоліки запровадження медіаційної процедури за новим законом. Акцентовано на тому, що прийнятий Закон України «Про медіацію» матиме безпосередній позитивний вплив на сферу правовідносин, пов'язаних із вирішенням конфліктів (спорів), які виникають з цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних правовідносин, а також у кримінальних провадженнях під час укладення угод про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим та в інших сферах суспільних відносин». У статті досліджуються проблеми впровадження процедури медіації в цивільному судочинстві, а також юридичні та суспільні наслідки застосування такого способу вирішення спорів. Автори привертають увагу до того, які саме труднощі можуть виникати в разі вибору саме цього варіанту вирішення спору та які можливі способи їх подолання. За результатами дослідження представлено висновки, в яких узагальнено варіанти подолання проблем, їхня ефективність. Зазначено, що сьогодні існує необхідність у поступовому системному вдосконаленні законодавчого врегулювання медіації як ефективного позасудового способу вирішення певних спорів (конфліктів). У статті звертається увага на те, що саме цивільні справи найкраще вирішувати за процедурою медіації, а за умов карантину – в дистанційному режимі.

Ключові слова: медіація, цивільний процес, цивільне судочинство, альтернативний спосіб вирішення спорів, медіатор.

The article is devoted to highlighting one of the current problems of modern civil proceedings, namely: the study of the features and prospects of the mediation procedure in civil proceedings. The scientific work emphasizes that currently the legislation of Ukraine on the mediation procedure is insufficiently regulated, however, the practice of resolving conflicts (disputes) through mediation is gradually increasing. The article analyzes the legislative and doctrinal approaches to understanding the concept of "mediation", analyzes the provisions of the Law "On Mediation", identifies the advantages and disadvantages of introducing a mediation procedure under the new law. Emphasis is placed on the fact that the adopted Law of Ukraine "On Mediation" will have a direct positive impact on the sphere of legal relations related to resolving conflicts (disputes) arising from civil, family, labor, economic, administrative legal relations, as well as in criminal proceedings when concluding reconciliation agreements between the victim and the suspect, the accused and in other spheres of public relations. The article examines the problems of implementation of the mediation procedure in civil proceedings, as well as the legal and social consequences of using this method of dispute resolution. Emphasis is placed on what difficulties may arise in choosing this option for resolving the dispute and what are the possible ways to overcome them. According to the results of scientific research, the conclusions are presented, which summarize the options for overcoming problems, their effectiveness. It is noted that today there is a need for gradual systematic improvement of the legislative settlement of mediation as an effective out-of-court way of resolving certain disputes (conflicts). The article draws attention to the fact that civil cases are best resolved through the mediation procedure, and under quarantine – remotely.

Key words: mediation, civil proceedings, civil proceedings, alternative dispute resolution, mediator.

Інтенсивні трансформації суспільних відносин та життя соціуму загалом мають своїм логічним наслідком структурні зміни у міжнародному та національному законодавстві та, що не менш важливо, системі судочинства. Водночас, однією з ключових тенденцій розвитку суспільства стають пошуки новітніх ефективних, результативних способів вирішення конфліктів (спорів), перш за все – правових. У світовій та європейській практиці під час врегулювання конфліктів (спорів) широкого застосування набув інститут медіації, який надає можливість обирати досудові і позасудові способи для вирішення конфліктів (спорів) за збереження можливості звертатись до суду для їх вирішення.

Деякі аспекти медіації висвітлено у працях вчених Х. Алікперова, О. Аллахвердова, А. Арутюнян, С. Бобровник, М. Васяніна, С. Гусарєва, Н. Грень, С. Демченка, Л. Головка, О. Карягіної, В. Лісичина, А. Горової, Т. Кисе-

льової, В. Ладиченка, В. Маляренка, В. Землянської, Ю. Кувалдіної, Д. Маткіної, Т. Міхайліної, Н. Оніщенко, Ю. Притики, В. Цимбалюка, Т. Цувіної, В. Яковлева, В. Мамницького, І. Ясиновського та інших науковців.

З метою повного та всебічного розкриття обраної для дослідження проблеми, вважаємо за доцільне визначитися зі змістовним наповненням поняття «медіація». Наразі проаналізуємо доктринальні підходи до розуміння поняття «медіація» та визначимо особливості юридичної природи такого феномену. У загальному традиційному розумінні, медіація – це процес переговорів за участі третьої, нейтральної сторони, яка є зацікавленою лише в тому, аби сторони вирішили свій конфлікт максимально вигідно одна для одної. Медіатор (посередник) керує переговорами таким чином, щоб сторони дійшли найбільш вигідної та реалістичної угоди, яка задовольняла б інтереси обох [5, с. 31]. Щодо розуміння правової природи медіації, то

Н. Боженко визначає її сукупністю принципів, нормативно-правових актів та правозастосовчої діяльності державних органів у сфері медіації [6, с. 7].

З правовою природою медіації погоджується й М. Васяніна, однак, на думку авторки, її можна ототожнити з управлінською діяльністю. Будь-яка управлінська діяльність передбачає не тільки вибір одного з кількох варіантів розвитку керованих процесів для приведення системи до належного стану, а й рамки, межі, в яких цей вибір здійснюється. Кінцевою метою медіації як управлінської діяльності є приведення системи до будь-якого належного стану [7, с. 63].

Проблема запровадження медіаційної процедури у вітчизняному цивільному процесі була зумовлена тим, що тривалий період питання необхідності прийняття спеціального закону було дискусійним серед вчених через ряд проблем. Як зазначає В. Мамницький, по-перше, медіація – це своєрідний спосіб вирішення конфлікту, який повинен регулюватися особливим законодавством; по-друге, постає проблема прийняття суспільством цієї процедури. Водночас, світовий досвід свідчить про успішність названого інституту в цивільному процесі, зокрема в аспекті вирішення приватноправових спорів щодо поділу майна, батьківської опіки над дітьми у випадку розлучення тощо [8, с. 59]. Але, оскільки держави по-різному пристосовують згаданий правовий інститут до свого законодавства, то універсальної моделі запровадження медіації в цивільний процес не існує. До того ж, можна визначити два фактори, від яких залежить успіх подібної адаптації. По-перше, це ступінь готовності суспільства визнати процедуру медіації та активно нею користуватися. По-друге, це правильна діяльність держави щодо впровадження такої процедури, з опорою на прогресивний досвід зарубіжних країн [9, с. 63].

Відповідно до положень Цивільного процесуального кодексу України забезпечується диспозитивність у захисті своїх прав, свобод та законних інтересів. Одним із таких проявів диспозитивності є право сторін звернутися до медіації. «У загальному вигляді» медіація «особливе» позасудове врегулювання спору, що, перш за все, може бути здійснено в дистанційній формі, а також дає можливість заощадити час, грошові кошти, а в результаті дійти консенсусу з опонентом щодо спірного питання. Слід акцентувати на тому, що конфлікти і так займають значне місце в нашому житті, а тому перед кожним постає логічне питання: «Чи не доцільніше вирішити спір шляхом досудового врегулювання?» Так, медіація як альтернативна судовому порядку дає змогу вирішити спір по суті, водночас, як ми вже зазначали, витративши меншу кількість ресурсів [1].

21 травня 2008 року Європейським Союзом було прийнято Директиву 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу, мета якої – спрощення доступу до методів альтернативного врегулювання спорів і сприяння мирному вирішенню спорів через стимулювання використання медіації та забезпечення збалансованих взаємовідносин між медіацією й судовим провадженням. Пунктом 8 Преамбули до Директиви 2008/52/ЄС встановлено, що положення цієї Директиви застосовуватимуться лише до медіації у міжнародних спорах, але ніщо не повинно заважати Державам-членам застосовувати ці положення також у внутрішніх медіаційних процесах [2].

7 серпня 2019 року Міністром юстиції України було підписано від імені України Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про Міжнародні угоди про врегулювання спорів за результатами медіації (Сінгапурська конвенція про медіацію) [4]. З метою ратифікації та імплементації вказаної Конвенції Україні необхідно було прийняти спеціальний закон, який визначатиме основні положення, зокрема, щодо сфери застосування медіації, процедури її

проведення та статусу медіаторів. Водночас варто зазначити, що запровадження інституту медіації в Україні сприятиме змістовному взаємозв'язку правової системи України з європейськими правовими системами, цінностями та пріоритетами розвитку сучасного цивілізованого світу.

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року були внесені зміни до Основного закону. Серед них наявна й така: стаття 124 була викладена в редакції, яка передбачає, що законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору. Відповідні зміни набули чинності 30 вересня 2016 року. Таким чином, у випадках, які мають бути прямо передбачені законом, сторони мають в обов'язковому порядку здійснити досудове врегулювання спору. Недотримання цієї вимоги має наслідком повернення позовної заяви.

Так, починаючи з 2015 року, у Верховній Раді України було зареєстровано кілька проєктів Закону «Про медіацію» [5]. Водночас навіть у таких країнах, як Білорусь, Росія та Грузія, медіація знайшла своє втілення в житті. Тобто, Україна залишалася чи не єдиною країною в Європі, де медіація не застосовувалася, хоча вона показала свою ефективність в багатьох державах. Впровадженню медіації в цивільний процес України заважало ряд причин, а саме: низька правова культура населення, без підняття якої неможливо провести реформу щодо введення того чи іншого правового інституту; низький рівень довіри до названої послуги, який пов'язується з недостатньою поінформованістю суспільства щодо переваг медіації як альтернативного способу вирішення спору; прагнення однієї зі сторін задовольнити лише свої інтереси, не бажаючи йти на компроміс; усталена позиція суспільства, що звернення до суду – єдиний спосіб вирішення спору; відсутність правового підґрунтя та фінансового забезпечення, адже будь які реформи потребують значних затрат [9, с. 261–264].

16 листопада 2021 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про медіацію» (далі – Закон), а 15 грудня 2021 року він набрав чинності. Положеннями Закону передбачається визначення правових засад та порядку проведення медіації в Україні, які полягають у такому: процедура медіації застосовуватиметься у будь-яких конфліктах (спорах), які виникають, зокрема, з цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних правовідносин, а також у кримінальних провадженнях під час укладенні угод про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим та в інших сферах суспільних відносин; фізичні та юридичні особи зможуть звернутись до медіатора для проведення медіації як до звернення до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу, так і під час судового, третейського чи арбітражного провадження або під час виконання рішення суду, третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу; медіація проводитиметься за взаємною згодою сторін медіації відповідно до принципів добровільності; конфіденційності; незалежності та нейтральності, неупередженості медіатора; самовизначення та рівності прав сторін медіації; набути статусу медіатора зможе будь-яка фізична особа, яка має вищу освіту та пройшла базову підготовку у сфері медіації в Україні або за її межами; підготовка у сфері медіації становитиме не менше, ніж 90 годин навчання медіатора, серед них 45 годин практичного навчання, та включатиме теоретичні знання та практичні навички щодо принципів, порядку та методик проведення медіації, правового регулювання медіації, етики медіатора, ведення переговорів та врегулювання конфліктів (спорів); підготовку у сфері медіації здійснюватимуть заклади освіти, а також організації, що забезпечують проведення медіації, об'єднання медіаторів, суб'єкти господарювання будь-якої форми власності та організаційно-правової форми, що мають право надавати послуги у сфері

медіації або організувати їх надання відповідно до законодавства; реєстри медіаторів зможуть вести об'єднання медіаторів, організації, що забезпечують проведення медіації, а також органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які залучають медіаторів або послугами яких користуються [10].

Проте, незважаючи на позитивні зрушення у сфері правової регламентації медіаційної процедури, можна зробити певні зауваження до аналізованого Закону. Зокрема, відсутність граничного строку медіації може призвести до того, що медіація буде використовуватися для штучного затягування вирішення спору. Можливе умисне затягування часу медіації однією зі сторін, яка, насправді не маючи бажання домовлятися, буде використовувати медіацію для відтягування розгляду спору по суті у суді. Крім того, не врахована можливість проведення медіації колегіально декількома медіаторами тощо. Необхідно конкретизувати відповідальність медіатора безпосередньо в законі у випадку, якщо медіатором під час проведення медіаційної процедури буде завдана шкода сторонам медіації внаслідок розголошення конфіденційної інформації [11].

Тож, враховуючи викладене, ми можемо зробити висновок, що медіація представляє собою альтернативний спосіб вирішення спорів, що, з одного боку, свідчить про достатньо високий рівень розвитку правової культури сучасного

суспільства, а з іншого, наділяє сторони процесу правом обирати найефективніший і прийнятний для останніх спосіб вирішення наявного конфлікту, враховуючи, однак, основоположні принципи права, котрі віддзеркалюють фундаментальні цінності суспільного розвитку, серед яких: добросовісність, розумність, справедливість, що є водночас із цим основою для реалізації принципу верховенства права в Україні. Процедура медіації необхідна для того, щоб сторони за участю незалежних осіб (медіаторів) могли дійти згоди і досягти взаємоприйняттого результату. Переваги впровадження медіації та інших альтернативних можливостей врегулювання спорів очевидні як щодо держави, так і учасників правових відносин, між якими існує правовий конфлікт. Соціальна роль примирення як способу вирішення спору полягає не тільки у відновленні і збереженні суспільної згоди, «але й у культивуванні почуття стабільності та впевненості учасників суспільних відносин у наявному правопорядку» [12, с. 123].

Водночас вважаємо за доцільне акцентувати на тому, що справедливе рішення в результаті медіації може бути досягнуте шляхом суворого дотримання встановлених принципів та правил, формальної рівності сторін, і відповідно, справедливості вирішення спору частково забезпечується дотриманням процедурної справедливості під час медіаційної процедури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 01.12.2021).
2. Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a95#Text (дата звернення: 01.12.2021).
3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к-96/вр. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.12.2021).
4. United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation (New York, 2018) (the «Singapore Convention on Mediation»). December 2018. URL: <https://www.wipo.int/amc/en/mediation/sg-convention/> (дата звернення: 01.12.2021).
5. Аллахвердова О.В. Медіація-нова комунікативна практика в разрешении конфликтов. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2006. Т. 9. № 4. С. 31–49.
6. Боженко Н.В. Адміністративно-правове забезпечення медіації як способу вирішення адміністративних спорів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Запоріжжя, 2018. 18 с.
7. Васянина М.Д. Природа медиации Казахстана и России. *Фундаментальные и прикладные исследования гуманитарных и естественных наук: экономические, социальные, философские, политические, правовые, общенаучные аспекты*. 2018. С. 62–64.
8. Мамницький В.Ю., Белей О.В., Дулепа В.П. Медіація в цивільному процесі: перспективи запровадження в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 3. С. 59–63.
9. Ясиновський І.Г. Проблеми впровадження та проведення медіації в Україні. *Актуальні проблеми політики*. № 55. 2015. С. 260–267.
10. Про медіацію : Закон України № 1875-IX від 16 листопада 2021 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1875-20#Text> (дата звернення: 21.12.2021).
11. Висновок Головного науково-експертного управління від 10 червня 2020 р. до Законопроекту № 3504 від 19 травня 2020 р. *Верховна Рада України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877. (дата звернення: 01.12.2021).
12. Чернышова Т.В. Понятие и виды примирения в российском праве. *Журнал российского права*. 2010. № 12. С. 116–124.